

Dionys Grün – učitel korunného prince

Autor: Jan Županič

Abstract

Dionys Grün – Teacher of the Crown Prince. – Dionys William Green was teacher of the Austria-Hungarian Crown Prince Rudolf. He was born in the poor Jewish family in Přerov, he converted to Catholicism and studied geography and ethnology. These subjects he has also taught the Crown Prince. In 1875 he was ennobled.

Keywords: Dionys William Green, Austria, educator, nobility**Klíčová slova:** Dionys William Green, Rakousko, učitel, šlechta

Výuka členů panovnických domů byla v moderní době v podstatě shodná s výukou jiných příslušníků elit, či – lépe řečeno – výuka a výchova příslušníků elit (samozřejmě těch, kteří si to mohli dovolit) kopírovala výuku v panovnických rodech. Také proto byla aristokracií a v některých případech také bohatými měšťany preferována individuální domácí výuka, na které vedle duchovních obvykle participovali vysoce erudovaní (nebo alespoň kvalifikovaní) odborníci na vyučované předměty. Tato situace se začala pomalu měnit teprve na přelomu 19. a 20. století. Ovšem zásadní přelom znamenala až první světová válka a zásadní přeměna světové a zejména evropské společnosti.

V polovině 19. století ale byly ještě výstřely první světové války vzdálené. Evropská civilizace se ocitla na jednom ze svých vrcholů a prožívala bouřlivý rozvoj. Ten zasáhl i Rakouské císařství, pozoruhodnou monarchii stojící na přelomu mezi středověkou říší a moderním státem. Tato říše sice představovala jeden ze stabilizačních pilířů střední a jihovýchodní Evropy, ale ve druhé polovině 19. století nebyla schopna vyhovět zcela rozdílným (a stále se radikalizujícím požadavkům) příslušníků svých jednotlivých národů.

Od prosince 1848 stál v čele monarchie císař František Josef I. Krátce nato, co teprve osmnáctiletý arcivévoda usedl na trůn, rozpustil ústavodárný sněm v Kroměříži a pokusil se zastavit pomyslné kolo dějin. Vydal sice dva důležité dokumenty – *Patent o zaručených politických právech* a *Ústavu Císařství rakouského* (zvanou *Stadionova*) – byly ale jen na papíře. Platnost nové konstituce byla prozatím kvůli revoluci v Itálii a Uhrách pozastavena a také nikdy později nebyla realizována. Jednalo se jen o dobře promyšlený propagandistický tah vídeňské vlády, která takto otupila nejostřejší hroty odporu opozice.

František Josef I. se v následujícím desetiletí snažil řídit vlastní říši autoritativně a bez parlamentu a na určitou míru ústavnosti a spolupráce s populací monarchie přistupoval jen pomalu, neochotně a jen v situaci, kdy to bylo nezbytné. *Říjnový diplom* považovaný za předeheru parlamentního života tak byl vynucen porážkou v Itálii roku 1859, liberální předlitavská *Prosincová ústava* z roku 1867 pak debaklem v prusko-rakouské válce.

Císař však až do své smrti pevně ovládal dvůr a svou rodinu. (Winkelhoferová 2011) Byl zde svrchovaným pánem a zcela v patriarchálním duchu rozhodoval o osudech svých úředníků, služebníků a příbuzných. Ovšem s jedinou výjimkou, jíž představovala jeho manželka Alžběta Bavorská (1838–1898). Energické a psychicky mimořádně labilní císařovně František Josef I. nedokázal nic odmítnout a ustoupil jí dokonce i ohledně výchovy a výuky svého jediného syna, korunního prince Rudolfa (1858–1889), jehož tragický osud a dosud zcela nevyjasněná smrt je řadu let v centru pozornosti mnoha historiků. (Hamannová 2006)

Alžběta, která jinak o své děti, s výjimkou nemladší dcery Marie Valerie (1868–1924), nejevila větší zájem, zasáhla do vzdělávání svého syna. Na zásah několika vysokých aristokratů s prostředí vídeňského dvora, kteří s obavami sledovali brutální pedagogické metody princova vychovatele generálmajora Leopolda hraběte Gondrecourta (1816–1888). (Hamannová 2006: 30–32) Císařovna proto roku 1865 prosadila jeho odvolání a jmenování nového vychovatele, čtyřicetiletého aristokrata Josepha hraběte Latoura von Thurmburg (1820–1903). (Wurzbach 1865: 183)

Latour se na rozdíl od Gondrecourta nesetkal jen s vojenským životem. Studoval práva, pracoval jako úředník na místodržitelství, později byl důstojníkem v Radeckého italského armádě a od roku 1859 působil v císařské kanceláři. Požíval důvěry Františka Josefa I. i jeho ženy a sám panovník ho opakovaně pověřoval důležitými záležitostmi. Jeho povolání do funkce vychovatele bylo pro korunního prince velkým štěstím. Latour s příkladnou důsledností vytvořil jeho učební plán a dbal na to, aby v pedagogickém sboru byly zastoupeny téměř všechny národnosti monarchie. Všichni byli měšťanského původu nebo novošlechtici¹ a měli bohaté pedagogické zkušenosti. Působili jako učitelé na středních školách či gymnáziích² nebo dokonce univerzitách. Svým sociálním postavením se odlišovali od důstojníků či duchovních, kterým byla dosud výchova v řadě rodin (včetně panovnických) svěřována. Mnoho z nich navíc pocházelo z velmi chudých kruhů a vypracovali se jen díky svému talentu a pílí.

Jedinými kritérii výběru pro Latoura byli odbornost, rezignace na politickou aktivitu a oddanost rakouské monarchii, nikoli jen jednomu konkrétnímu národu. Těchto zásad se princův vychovatel striktně držel, a přestože přísně dbal i národnostní i politickou neangažovanost pedagogů, dával přednost liberálům.

Mezi učiteli korunního prince tak najdeme původně chudého rolnického syna, Slovince Josefa Zhismanu (1820–1894), (Hamannová 2006) později učitele na nejprestižnější vídeňské střední škole – Theresianu (Králová 2011: 93–100) a uznávaného odborníka na církevní právo řecko-katolické církve, který Rudolfa vyučoval v nižších ročnících dějepisu. Historie uherských zemí byla na přání Maďarů vyučována zvlášť a od roku 1871 ji přednášel Jácint János (Hyazint Johann) Rónay (1814–1889), benediktinský mnich, v letech 1848–1849 polní kaplan uherské revoluční armády a později emigrant, který se do Uher vrátil teprve roku 1866. (ÖBL 1986: 235–326)³ Mimořádně zajímavou osobností byl i historik Antonín Gindely

¹ To ovšem nebylo nic zvláštního. Aristokraté se mezi pedagogy nevyskytovali snad nikdy. Plnili ovšem funkce oficiálních vychovatelů a později hofmistrů členů panovnického rodu.

² Je třeba podotknout, že šlo o dobu, kdy na těchto ústavech působili přední vědci a autoři publikací často převratného významu.

³ *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (dále jen *ÖBL*).

(1829–1892), (Kollmann 1992: 193–208) jenž od roku 1873 korunního prince seznamoval s českými dějinami.

Jeho otec byl uherský Němec, který se jako truhlářský tovaryš usadil v Čechách a oženil se s Češkou. Snad proto Gindely nikdy nepodlehl nacionalismu, ale cítil se vždy jako nadnárodně smýšlející Rakušan. Na pražské univerzitě přednášel česky i německy, publikoval v obou jazycích a zcela logicky se v době sílícího nacionalismu stal terčem útoků Čechů i Němců.

Mimořádný vliv na Rudolfa měl i Carl Menger šlechtic von Wolfesgrün (1840–1921), (*ÖBL* 1974: 221) jenž pocházel z nobilitované úřednické rodiny. Menger v letech 1876–1877 přednášel principi národní ekonomii a v letech 1877–1878 jej provázel na studijní cestě Evropou. Šlechtický přídomek neužíval a i při vyučování vystupoval jako rozhodný liberál. Jeho ekonomické, levicově orientované práce korunního prince významně ovlivnili a Menger měl značný podíl i na jeho pozdějším liberálním smýšlení, kterým se Rudolf tak odlišoval od svého císařského otce.

Ovšem jednu z nejpozoruhodnějších osobností (nejen díky svému původu, ale také neobyčejnému vzestupu) představoval Dionys Wilhelm Grün (1819–1896). Narodil se jako syn židovských rodičů v moravském Přerově. Protože jeho rodina byla nemajetná a neměla prostředky pro další Dionysovo studium, musel do ukončení povinné školní docházky z existenčních důvodů pracovat jako zemědělský dělník. Tato činnost jej však neuspokojovala a mladý Grün nepřestal toužit po dalším vzdělání. Velkou část volného času věnoval samostudiu, a když si vydělal nějaké peníze, nastoupil jako devatenáctiletý na gymnázium v Prešpurku. Ukončil je roku 1845 a následně se nechal zapsat na Karlo-Ferdinandovu univerzitu v Praze, kde se studoval filosofii a historii.

Po dvou letech musel z finančních důvodů z Prahy odejít a přijal místo domácího učitele v Drážďanech. Tady jej také zastihla revoluce roku 1848. Snad ještě více jej však zasáhly události roku 1849, v první řadě májové povstání, které znamenalo konec snu o sjednoceném Německu a vyvolalo vlnu republikánských vzpour. Jedna zachvátila také Drážďany a byla potlačena až pruským vojskem. V této době se Grün přestěhoval do Berlína, hlavním města Pruského království a kromě toho, že zde působil jako novinář, navštěvoval zdejší univerzitu. Zaujaly ho zejména přednášky fyzika a meteorologa Heinricha Wilhelma Doveho (1803–1879) a geografa Carla Rittera (1779–1859). Velký vliv na něj měl především Ritter, který se významně zasloužil o Grünovo pozdější vědecké směřování. V Berlíně také Dionys po zralé úvaze konvertoval ke katolicismu.

Po ukončení studií se vrátil zpět do Rakouska. Protože během svého berlínského pobytu publikoval několik článků o uherském povstání, které vzbudily nevoli rakouských vládnoucích kruhů, byl zatčen a krátký čas strávil ve vyšetřovací vazbě. Propuštěn byl ve chvíli, kdy si rakouské úřady ověřily, že rozhodně není žádným revolucionářem. Původně se chtěl novinářské práci věnovat i v Rakousku. Vnitropolitické poměry vládnoucí v éře neoabsolutismu, jej ale zřejmě přiměly k revizi a v letech 1852 a 1853 ho opět najdeme na pražské univerzitě, kde studoval geografii a uvažoval o získání habilitace. V Praze také získal roku 1854 kvalifikaci pro výuku na rakouských gymnáziích. Po získání tohoto osvědčení působil půlrok na pražském staroměstském gymnáziu a další půlrok na c. k. (císařsko-královském) akademickém gymnáziu ve Vídni. Roku 1855 pak nastoupil jako pedagog na

arcibiskupském gymnáziu v hornouherské Levoči. O dva roky později však získal mnohem prestižnější místo na akademickém gymnáziu ve Vídni, kde působil až do roku 1871.⁴

V době svého působení ve Vídni začal Grün publikovat. Zabýval se nejen poezií – roku 1855 vydal knihu básní pod názvem *Lechengrüße (Skřivanův pozdrav)*, ale také odbornou pedagogickou a vědeckou činností. Roku 1866 tak vyšla jeho *Leitfaden für die erste Stufe erdkundlichen Unterrichts (Příručka ke studiu zeměpisu pro první stupeň)* a roku 1870 pak monumentální *Geographie. Länder- und Völkerkunde (Geografie. Zeměpis a národopis)*. Tato publikace se dočkala značného ohlasu a byla zřejmě hlavním důvodem, proč se Dionys Grün stal členem pedagogického sboru, který vyučoval korunního prince Rudolfa (1858–1889).

Jako učitel korunního prince Dionys Grün působil od 1. listopadu 1872 do 31. prosince 1874. Jak pro učitele, tak pro urozeného žáka, byla tato událost velmi významná. Grünovi se podařilo probudit v princovi zájem o geografii a národopis. V této době byl totiž přesvědčen o nezbytnosti kooperace Němců se slovanskými národy a v tomto ohledu působil i na následníka trůnu. Grünův vliv je jasně patrný z Rudolfovy statě *Situace Vídně a naše budoucnost*, ve které princ ostře odmítl připojení německých provincií monarchie k Německému císařství a důsledku i existenci celého nového Německa. Naopak vyzdvihl úlohu Rakouska, jehož dějinným úkolem bylo podle něj pozdvižení kulturní, ekonomické a politické úrovně Slovanů (zejména jižních) a ovládnutí Balkánu. (Hamannová 2006: 72–73)

Působení v elitním týmu učitelů korunního prince otevřelo Grünovi cestu k nečekanému vzestupu. Za zásluhy prokázané při Rudolfově vyučování mu František Josef I., ostatně stejně jako dalším členům pedagogického sboru po práci na Rudolfově vzdělávání, udělil nejvyšším listem z 9. listopadu 1874 *Řád železné koruny III. třídy*.⁵ Tento řád zakládal svému nositeli právo požádat o povýšení do šlechtického stavu,⁶ což Dionys učinil záhy: 8. března 1875. Následně byl listinou z 24. dubna 1875 povýšen do rytířského stavu s predikátem rytíř Grün (*Ritter von Grün*) a byl mu udělen erb, jenž zachycoval jeho životní cestu od rolníka ke geografovi.⁷

Roku 1875 Grün odešel z Vídně do Prahy, kde získal na zdejší univerzitě místo profesora na nově vytvořené katedře geografie. Po rozdělení univerzity na českou a německou, ke kterému došlo císařským výnosem z 11. dubna 1881 a zákonem z 28. února

⁴ Ke Grünovu životu velmi stručně Hamannová (2005: 72–73). Podrobněji Hantzsch (1904: 581–583); Grün, Dionys von, (ÖBL 1974: 86). Velmi nepřesné informace mají slovníková hesla zejména o jeho učitelské činnosti, srov. Grünův vlastní životopis z 8. 3. 1875 přiložený k žádosti o nobilitaci: Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále jen AVA), Adelsarchiv, Dionys Wilhelm Grün, Ritterstand 1875.

⁵ B. Hamannová se mýlí, když tvrdí, že „... u příležitosti Rudolfovy plnoletosti byl jeho učitelům udělen řád Železné koruny III. třídy...“ (Hamannová 2005: 91) Např. Joseph Zhisman získal řád již 31. 3. 1871 (AVA Wien, Adelsarchiv, Joseph Zhishman, Ritterstand 1879).

⁶ Šlo o tzv. systematizované řádové šlechtictví. Nobilitační paragraf většiny rakouských řádů byl zrušen roku 1884. (Županič 2006: 123)

⁷ Polcený štít. V pravém modrém poli je žitné pole vyrůstající z hliněné půdy, nad kterým letí skřivan – vše přirozených barev. Levé pole je dělené. V horním zlatém poli se vidí globus s rovnoběžkami a poledníky, ve spodním červeném stojí na hnědé půdě pluh obrácený držadly doprava – vše přirozených barev. Na štítě jsou dvě korunované přílby. Z pravé s modro-zlatými příkrývadly vyrůstá stříbrný pegas se zlatými křídly, na levé s příkrývadly červeno-zlatými stojí sova přirozené barvy se zlatou hvězdou na hlavě. (Viz AVA Adelsarchiv, Dionys Grün, Ritterstand 1875).

1882, se rozhodl přejít na německou část a postupně se stal rozhodným stoupencem německého nacionalismu. Z důvodu dlouhodobé nemoci odešel roku 1885 do penze. Zemřel roku 1896 v Praze. Svou rozsáhlou knihovnu odkázal *Spolku geografů* (Verein der Geographen) vídeňské univerzity.⁸

⁸ Dionys rytíř Grün byl od roku 1869 ženatý s Klarou Repplovou. Měl jedinou dceru Sophii Klaru Marii (*1871) a jeho smrtí roku 1896 tak rod vymřel po meči.

SEZNAM LITERATURY

HAMANNOVÁ, Brigitte. *Rudolf, Princ rebel*. Praha: Ikar, 2006. ISBN 80-249-0792-5.
Dostupné z WWW: <<http://novanobilitas.eu/rod/zhishman>>.

HANTZSCH, Viktor. Grün, Dionys Ritter von. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 49. München: Hrsg. von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1904.

KOLLMANN, Josef. Antonín Gindely, historik a archivář (1829–1892). 130 let Archivu země České. *Archivní časopis*, 1992, r. 42. ISSN 0004-0398.

KRÁLOVÁ, Hana. *Ve službě monarchii. Rakouská a rakousko-uherská zahraniční služba v 19. století*. Praha: Agentura Pankrác, 2011. ISBN 978-80-86781-18-1.

WINKELHOFEROVÁ, Martina. *Viribus Unitis: Císař a jeho dvůr – Nový pohled na Františka Josefa*. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1484-8.

WURZBACH, Constant von. *Biographisches Lexicon des Kaiserthum Österreich*. Bd. 14. Wien: 1865.

ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta Rakouského císařství*. Praha: Agentura Pankrác, 2006. ISBN 80-86781-08-9.

(*Doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D. (* 1972)* je český historik. Specializuje se především na dějiny šlechtických elit Rakouské monarchie a dějiny habsburské říše v 19. a 20. století.)